

Sipos István A polihisztor Nyiry István emlékezete

Nyiry István, a Sárospataki Református Kollégium akadémikus professzora 225 éve, 1776-ban született a Heves megyei Átányban. Apja – szintén Nyiry István – mint református prédikátor, az esperesi szék tanácsosa volt. Fiát Sárospatakra íratta be, akinek diákévei így többségükben ehhez a városhoz kötődnek. De tanult Lőcsén, Kassán és Bécsben is. Ahogy a szintén pataki diák Almási Balogh Pál akadémikus (Kossuth és Széchenyi egykori háziorvosa, az ózdi kórház névadója) mondta 1843-ban, az Akadémián tartott emlékbeszédében: “Nyiry István Sáros-Patak' növendéke volt, azon iskolának, melly sok tökéletlenségei mellett is, a' hazának több jeles férfiút adott.” Nyiry már diák korában rajongott a klasszikus költészetért. Annak ellenére, hogy sok verset írt, azokat soha nem publikálta. Ugyanakkor nagyon szerette a matematikát, és a természettudományokat. 1797-től először rajzot tanított Sárospatakon. Erre a feladatra készült fel Kassán. 1798-ban a matematika rendkívüli, 1806-ban rendes professzora lett. Almási szerint “1806-ban rendes oktatójává neveztetett ki a' mathesisnek, melly ennélfogva most a' pataki iskolai rendszer

egyik múlhatatlan ágává lőn.” 1810-től a természettudományi tanszéket is ő vezette. 1822-ben megbízták a statisztika, földírat, műtan és neveléstudomány tanításával, így a matematika és természettudományi tanszékről leköszönt. Rozgonyi József halála után (1824) ezt a tanszéket is otthagyta, mert a filozófia tanszék vezetésére kapott megbízást. Ezt a tanszéket haláláig vezette. (Rozgonyi József tanártársa fölött gyászbeszédet is mondott.) Az iskolatörténet ifj. Csécsi János és Sipos Pál mellett Nyiry Istvánt tekinti a harmadik polihisztornak.

1831-ben – az MTA első közgyűlésén – akadémiai levelező taggá választották. A következő évben az Akadémia rendes tagja lett. Megválasztották az 1832-ben létesült irodalmi diákkör első tanárelnökévé. Almási erről ezt írja: “A naponként magasb kifejlést nyerő nemzeti szellem, a' fogékony keblű pataki ifjúságban fölébreszté a' honi nyelv iránti lángoló ragaszkodást, 's 1832-ben némelly lelke-sebb ifjak magyar literatúrai egyesületet alapítának, mellynek elnökségét meleg részvétellel fogadá el Nyiry, 's örömteljes kebellet jelent meg annak üléseiben.”

Az Egyházkerület 1806-ban az ő felügye-

letére bízta az új nagykollégiumi főépület építését. Többen valószínűnek tartják, hogy az épület tervét is ő készítette. Azt is feltételezik, hogy "Tudományok és személyek" között ő volt a "nagy közvetítő". Nyiry István egyéniségét, a külső, anyagi világhoz való viszonyát nagyon érzékletesen és tömör megfogalmazásban jellemzik Almási Balogh Pál következő mondatai: "Dicső férfiú! tanítóm egykor, tagtársam 's barátom, kinek lelkét a' tudományok iránti lángoló szerelem, szívet a legtisztább honszeretet laká, ..." "Nyiry a szellemi világ' élvezeteiben keresé' s találá gyönyörét...Ő az ideális világ' megyéiben szeretett mulatni, 's nem ügyelvé a' külvilág önző érdekeire, benső élete' kincseiben találá boldogságát."

Nyiry cikkei a következő kiadványokban jelentek meg: Tudományos Gyűjtemény, Felső-magyarországi Minerva, Magyar Kurir, Magyar Tudományos Akadémia Évkönyve, Tudomány Tár, Közhasznú Esmeretek Tára. Az általa írt és kiadott könyveinek száma meghaladja a tízet. Van közöttük olyan is, amely több kötetből áll. Ilyen például "A tudományok özvesége". Ennek első kötetét így kezdi: "Ha az emberi elmének esméreteit, a' tudományokat, nem tsak egész kiterjedésekben, hanem özsvéköttetésekben is akarjuk tudni: tudnunk kell azokat a formákat, mellyeken a' mi elménk akármelly tárgyat az e' körül való gondolkodása által felfoghat. A' tudományok a' dolgokról

való gondolkodások által lettek: és így, azoknak megértésekre, megkülönböztetésekre, a' gondolkodás formájának megértése leghathatósabb eszköz."

A matematikáról írt könyve bevezetőjének első paragrafusa pedig így szól:

"Közönséges bévezetés. §.1. Ha valamely dolognak Mennyiségéről vagy Nagyságáról akarunk helyes és bizonyos ítéletet tenni, a' Mathesis Tudományoknak legalább kezdetével meg kell esmérkednünk. Mert épen a' Mathesis az a' Tudomány, a' melly a' Mennyiségekről, az az, az olyan dolgokról tanít, a' mellyek többek vagy kevesebbek, nagyobbak vagy kisebbek lehetnek."

A kémiát abban az időben soha nem tanították önálló tantárgyként, hanem vagy a fizikához, vagy a biológiához csatolva oktattak kémiai ismereteket is. (Esetleg az ásványtan részeként.) Nyiry a fizikán belül tárgyalt az anyagról egy ilyen fejezetet: "Chemiai Tulajdonságok (1812)". Amit e cím alatt leírt, azt régebbi szemlélet alapján tette, de szólt a legújabb felfedezésekről, elméletekről is a legkisebb zökkenő nélkül: pl.: "lásd a' Dr Kováts Chemiájának 1 Darab 31 és 62 lapját", vagy: "Következetek 1. A' Lavoisier Syntheticum experimentumai szerént..." (Kováts Mihály akadémikus szintén Sárospatakon fejezte be gimnáziumi tanulmányait, majd Budapesten orvosi diplomát szerzett. Ő írta Magyarország első magyar nyelvű kémiai szakkönyvét "Ma-

gyar Chémia" címmel /1807-1808-ban nyomtatták./ Ő alkotta az alábbi gyakran használt szavainkat is: kísérlet, anyag. Lavoisier francia kémikus volt. Új égés-elméletével lényegében ő volt a flogiszton-elmélet megdöntője. 1794-ben lefejezték. Munkásságától számítják a kémia újkorát.) Mindezek azért figyelemre méltó tények, mert a svéd Berzelius, akit akkor a "kémia koronázatlan királyának" tar-

tottak, csak 1821-ben szakított a régebbi flogiszton-elmélettel. De írt Nyiry a Volta-féle oszlopról is (1800-ban fedezte fel Volta), amely az első olyan galvánelem volt, amellyel elektrolízist lehetett végezni.

Az említett fejezetben sok olyan megállapítást tett, amelyeket ma is tanítanak. Pl.: "A víz a' bele dolgozó meleg által, jég, folyos, és pára képibe lehet." Mai nyelvre fordítva: A víz, a hőmérséklettől függően, lehet szilárd, csepp-

folyós és légnemű halmazállapotú. Arról is írt, hogy a jég könnyebb a víznél, hogy a víz fagyáskor kitágul, stb. De írt a fénynek prizmával történő felbontásáról, a szappan készítéséről, a fémek előállításáról, a kémiai munkákról és eszközökről.

A filozófiai és matematikai szemléletét nemcsak könyveinek idézett mondatai tükrözik, hanem munkái általában is. A címek alapján ítélve saját könyvtárában a könyvek többsége szintén az említett témakörökhöz tartozott. Nem véletlen, hogy életének utolsó éveiben egy Kreuse nevű göttingai tudóssal

folytatott tudományos levelezést, aki szintén filozófus és matematikus volt. Saját filozófiai rendszerét tárgyaló munkájának befejezésében megakadályozta halála. 1838. augusztus 22-én halt meg "mellvízkórban".

Temetésén a diákság nevében, mint egykori tanítványa Hegedüs László búcsúzott tőle, "forrón szeretett tanítójuknak" nevezte. Tudására vonatkozóan pedig azt mondta, hogy "Platón, Newton, Euclides s több dicsők szellemét látánk fellobogni" benne.

Ma már pedagógiai közhelynek számít, hogy az öröklött tulajdonságok, a szülői és az iskolai nevelés mellett a környezeti tényezőknek, a környezeti hatásoknak óriási szerepe van az egyéniség kialakításában. Ez nem lehetett másképpen Nyiry István esetében sem, aki főleg sárospataki diák volt, majd évtizedeken keresztül itt tanított. Bizonyára erősen hatott rá az itteni légkör, amit úgy is neveznek: "pataki szellem". Legtömörebben és legszebben talán Árvay József foglalta össze iskolánk szellemiségének lényegét, és feladatainkat 1860-ban, a sárospataki iskola 300 éves évfordulóján elmondott beszédében: "A múltak hagyománya nagybecsű örökség, abból fejlett ki a jelen gondolkodása, s ha nagy volt a múlt, nagy célokat tűz a jövő elé. Minden nemzet és minden előretörő nép érezte ennek szükségét, s ha múltakban szegény volt, a jövő számára költeményekből al-

kotott múltat, mely lelkesítsen. Mi egészen más helyzetben vagyunk. Ez iskolának történeti múltja van, melynél nagyobbban e hazában egy tanintézet sem dicsekedhetik, s bár nem a mi érdemünk, hogy e drága örökség reánk szállott, de minden esetre a mi szerencsénk; érdemünk lesz, ha ügyét elébb visszük s ha a régiek mellett új alapját tehetjük le a továbbfejlődésnek."

Ilyen szellemiségben tanult Nyiry István Sárospatakon, és ilyen szellemiségben tanított évtizedeken keresztül, miközben a pataki szellem gazdagodásához ő is hozzájárult. Élete, tudásszomja, hazaszeretete ma is követendő példa lehet a pataki utódok számára. Nem hiszem, hogy szebb befejezést írhatnék annál, mint ami Almási Balogh Pál 1843-ban elmondott emlékbeszédében szerepel:

"...majd ha egykor az árva honra is felvirradnak a' nemzeti dicsőség' napjai; ha egykor e' jelen nemzedéket, vészjóros beljével 's haldokló gyöngeségeivel, egy egészségesb, erőteljesb s' erkölcsösb nemzedék váltandja fel; ...'s ha végre honi nyelv, tudomány és művészség, mint a' nemzetiség' fő elemei dúsan virágzadnak: akkor a' hálás maradék szent buzgalommal fogja föleleveníteni azok' emlékezetét, kik e' hon' boldogságát és szellemi kifejlését előmozdították, hogy neveik örök díszben ragyogjanak..."